

УДК 811.112.2 ' 42

**ПРАГМАТИЧНА СТРУКТУРА МОВЛЕННЕВОГО
АКТУ ПОХВАЛА В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ**

Наталія Паламар

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: natalja.palamar@gmail.com*

Проаналізовано прагматичну структуру мовленнєвого акту похвала на матеріалі німецької та української мов. Виокремлено складові частини мовленнєвого акту похвала та окреслено їхні найважливіші ознаки.

Ключові слова: мовленнєвий акт похвала, прагматична структура мовленнєвого акту, експресивний мовленнєвий акт, поліллокутивний мовленнєвий акт.

У людській комунікації завжди наявний оцінний фактор, що передбачає позитивну або ж негативну характеристику відповідного до ситуації стану справ. Позитивна оцінка в комунікативному процесі може реалізуватися за допомогою мовленнєвого акту (далі МА) похвала. Разом з іншими оцінними МА, що реалізують позитивну оцінку, похвала відмежовується від них низкою таких характеристик: щирість та об'єктивність висловлювання (брак власної користі); спонтанність та неконвенційність; ситуація співпраці, бажання підтримати адресата похвали й тим покращити його емоційний стан. Із погляду прагматики, висловлювання похвали класифікують як експресивний МА з іллокутивною силою похвали, яка полягає у висловленні позитивної оцінки дій, вчинків та якостей адресата, а також предметів і явищ, що входять у коло його зацікавлень та/або діяльності.

Мета пропонованої статті – визначити прагматичну структуру мовленнєвого акту похвала та описати її головні ознаки на матеріалі німецької та української мов.

Матеріалом дослідження слугували фрагменти художніх творів сучасних німецьких та українських авторів (романи та оповідання 58 авторів; загальний обсяг фактичного матеріалу – понад 8000 сторінок), з яких методом суцільної вибірки виокремлено 1200 висловлювань похвали (600 німецьких та 600 українських).

Головними ознаками, які характеризують МА як одиницю комунікативної діяльності, вважають інтенціональність, конвенційність, адресантність / адресатність та пропозиціональність [1, с. 35]. Усі ознаки добре вивчено та описано в фаховій літературі. І. С. Шевченко пропонує найґрунтовнішу характеристику моделі МА, в якій відображено дев'ять найсуттєвіших аспектів МА в їхньому взаємозв'язку, які об'єднані у три блоки: антропоцентричний (адресатний, адресантний, інтенціональний), блок умов та способів реалізації (контекстний, ситуативний, метакомунікативний) та центральний (денотативний, локутивний та іллокутивний) [18, с. 36–43]. До цього переліку варто віднести також інтеракціональний чинник,

оскільки вербальна комунікація обов'язково передбачає щонайменше двох учасників [17, с. 36], а також перлокутивний ефект, оскільки саме він вказує на успіх чи невдачу МА.

Спробуємо розглянути МА похвала, окреслити його модель та описати найважливіші ознаки цієї моделі за допомогою методики моделювання І. С. Шевченко.

Антропоцентричний блок МА похвала включає аспект адресанта, адресата та їхні інтенції. Адресант визначає зміст похвали та її іллокутивну мету, оскільки функції не є внутрішньо властиві об'єкту дійсності, вони завжди залежать від спостерігача [26, с. 14]. Особливі ознаки похвали – моноадресантність, спрямованість на моно- (1; 2), полі- (3; 4) чи квазіадресата (умовного адресата, що не може відреагувати на похвалу, наприклад, немовлята або ж тварини) (5; 6), зокрема на його дії, вчинки, якості, які небайдужі іншим людям.

(1) *Irgendwo in der Klasse erhob sich Perlemann ... "Das Buch Hiob zerfällt in drei Teile. Erstens der Zustand Hiobs, ehe er in das Kreuz oder Züchtigung des Herrn geraten; Kapitel I, Vers eins bis sechs. Zweitens das Kreuz selbst und was sich dabei zugetragen; Kapitel ..."*

"Es war richtig, Perlemann", unterbrach ihn Herr Ballerstedt, gerührt von soviel zager Willfährigkeit, und schrieb eine gute Note in sein Taschenbuch. "Heinricy, fahren Sie fort."[24, с. 365]

(2) – *Піду я в гори з Мальвою. Наймемося овець доїти. Якось прогонуємося літом, а мо ще й сиру принесемо на зиму.*

Мальва заплескала з радості в долоні.

– *Мамо, там ми Ахмета зустрінемо! Він такий добрий!* [9, с. 83]

(3) *"Ich finde es schrecklich, daß er so allein ist."*

"Wir kümmern uns um ihn. Unsere Schwestern haben darin große Erfahrung und sind sehr motiviert. Im übrigen können Sie davon ausgehen, daß Kinder besser mit solchen Situationen fertigwerden als Erwachsene."[28, с. 104]

(4) *Завада. Е, що там, кумо! Ударував, ударував! Гріх би мені був, як би я таких ширих людей не пошанував! Вам кажу, ви мені нині так урадували тим, що-сьте мене послухали!* [15, с. 179]

(5) *Hier saßen die Gräfin und ihre Freundin, die Dobschütz, die vorlesen sollte, während Asta und Elisabeth dicht neben ihnen auf zwei Fußbänken Platz genommen hatten un abwechselnd leise plauderten oder den Pudel zu dessen eigener sichtlicher Freude Kunststücke machen ließen. Aber zuletzt wurde er müde von der Anstrengung und schlug, weil er die Balance nicht mehr halten konnte- mit einer seiner Pfoten auf die Tasten des offenstehenden Flügels.*

"Ach, nun spielt er auch noch", lachte Asta. "Ich glaube, wenn er will, spielt Schnuck besser als ich; er ist so geschickt und Tante Julie wird es nicht bestreiten"[22, с. 18]

(6) *Єва повідомила мене, що я став володарем "шикарного" французького бульдоженяти. "О, це як в Нони", - сказав я. "Нони? А де ви живете?" я повідомив адресу. "То ми знаємо, знаємо! Оділь Фернанда Маніоза Дуфле! Шикарна дівчинка, в неї бездоганна маска". Я погодився. Що дівчинка шикарна, якщо мати на увазі Нону. Масок вона наче не носить, але варто придивитися.*[6, с. 142]

Співвідношення адресанта та адресата похвали соціально обумовлене, оскільки адресат похвали нижчий за ієрархією від адресанта або ж рівний з ним, але не вищий. Позитивна оцінка в напрямі знизу-вверх сприймається як лестощі. Приклади (7) та (8) відображають ситуації похвали, в яких мовець виступає особою старшою за віком, і відповідно, статусом, що підтверджує соціальну обумовленість похвали:

(7) *Neben an im Musikzimmer spielte Leo eine Mazurka von Chopin. (...) Leo und Chopin passten nicht so gut, aber er spielte so gut, daß ich ihn vergaß. (...) "Hans, was ist denn?" Er blickte mir in die Augen, (...) und ich merkte, daß ich geweint hatte. (...) "Ich wußte nicht, daß du so gut Chopin spielen kannst. Spiel die Mazurka doch noch einmal". "Ich kann nicht", sagte Leo, "ich muss zur Schule..."* [20, с. 63]

(8) *"Ви чули? Федька застрілили! – Господи, Федька?! Як у когось тільки змогла піднятися рука! Це... це була золота дитина! Такий слухняний... Завжди чемний і ввічливий. Боже, Боже, куди котиться наш світ?"* [7, с. 173]

Мета адресанта – здійснити позитивно-емоційний вплив на адресата та стимулювати його до подальшої діяльності у цьому ж руслі. Важливою умовою, при якій та чи інша особливість адресата може отримати похвалу – контроль за станом справ адресата та відповідальність за нього. Якщо ситуація, дія, якість, стан тощо не випадкові та не піддаються змінам у той чи інший бік, їх не можна поставити суб'єкту в заслугу [3, с. 141]. Адресат похвали – особа, яка може бути або ж не бути в момент висловлення позитивної оцінки, тобто адресат може бути очним (9), (10) або заочним. Заочний адресат не має соціальної обумовленості, тобто при висловленні похвали щодо відсутньої в конкретний момент мовлення особи соціальний статус не береться до уваги, оскільки в такій ситуації похвала є однозначною і соціальний фактор не є вагомою ознакою (11), (12).

(9) *"Sie haben ein glänzendes Gedächtnis", sagte ich.*

"Für Zahlen. Nur für Zahlen. Leider. ..." [25, с. 167]

(10) *Ми всі ... Всі! Ми пишаємося твоєю витримкою і мужністю! – прошепотів вусатий дядько.* [5, с. 244]

(11) *"Ich weiß nicht", sagte sie, "ob ich Ihnen da helfen kann. Ich muss mit meiner Mutter reden. Sicher würde es Jean-Jacques gar nicht recht sein Ich sollte nichts tun, was ihm nicht recht ist. Er ist so gut zu mir. Er ist ein Heiliger."* [21, с. 80]

(12) – [...] *А проте, чи сходити б вам із дівчиною у Червоний Хрест? Там Короленко головує [...]*

- Короленко? Письменник Короленко? – перепитала Настя.

- Атож. До нього всі йдуть, коли якась біда скоїться. І від тюрми, і від суми порятує... А найбільше він піклується про сиріт [...] [16, с. 114]

Блок умов і способів реалізації МА похвала об'єднує контекстний, ситуативний та метакомунікативний аспекти. Фактор контексту в МА похвала перебуває на передньому плані, оскільки похвала часто набуває свого змісту саме в межах конкретного часу та простору. В контексті формується не лише пропозиційний зміст висловлювання (в тім числі дейксис, референтні відношення тощо), але й іллокутивна сила МА, зазвичай, визначається залежно від контексту. В запропонованому дослідженні контекст визначено як вербальне оточення мовленнєвих актів, що актуалізуються в контексті в межах їхніх семантичних відношень [12, с. 20]. У деяких випадках для актуалізації смислу висловлювань похвали слід звернутися до вербального контексту [4, с. 7]. Приклад (21) відображає похвалу, яка впливає з вихваляння героїні. Така ситуація не є типовою, оскільки вихваляння не сприймається слухачем позитивно і викликає в нього розчарування, незадоволення, роздратування, але в жодному випадку не похвалу. Проте контекст показує протилежне:

(21) *Ich sah ihn an und setzte hinzu: "Außerdem sehr schmeichelhaft für mich – aber welcher Frau gelingt es schon, eine Ehe erträglich zu machen."*

“Dir ist mehr gelungen, als den meisten Frauen gelingt“, sagte er, und er hob sein Gesicht vom Kopf des Schwans und legte seine Hand auf meinen Arm. [20, с. 108]

(22) *Відрізав трохи меншу скибку:*

- Це тобі Федорко. Знаю, накрутилася з вальками. [2, с. 253]

Український приклад (22) засвідчує похвалу дитини, а також плату за важку цілоденну роботу, проте без попередньої інформації важко визначити наведене висловлювання як похвальне.

Ситуація висловлювання похвали відображає картину позитивно-оцінного характеру, що реалізується в момент мовлення, і має відношення, зазвичай, до минулого (23), (24), до теперішнього (25), (26) або ж, інколи, і до майбутнього (27), (28):

(23) *“Es war ausgezeichnet organisiert“, sagte Glanzmann nach einer Weile, “beste Generalstabsarbeit. Im Theoriezimmer 6b der Kaserne in Zürich erwartete uns ein Oberst. ...” [23, с. 132]*

(24)- *Так, Златка навчилася добре стріляти, – промовив перегода. – І на конях їзди... [13, с. 273]*

(25) *“Ich vermute, Ihr Chef heißt Rainer Still und ist ein Sprudelfabrikant.” “Oh, Sie sind aber helle! Wie kommen Sie denn darauf?” “Einfach nur so geraten“, sagte ich. [19, с. 86]*

(27) – *Читач же повинен співчувати, – обурилась Анжела. – Уявіть, якби в Попелюшки з народженн були тато, мама, любов оточуючих?*

– Мені подобається хід вашої думки, – промурмотів Влад. [8, с. 93]

(27) *“Ganz auf Granitblöcke gebaut“, sagte er, - “die muß man zu behandeln verstehen. Schwere Arbeit.” “Du wirst es schaffen, Don“, sagte sie, und gab ihm einen Blick jener warmen, weiblichen Bewunderung, die Männer wachsen macht wie Kräuter im Mairegen. “Hoffentlich“, sagte er stolz und bescheiden. [Zuckmeyer, с. 47]*

(28) – *Тільки в школу йти вашому Федькові, – казали Софії розважливі дядьки, – його голосом світ дивувати... [29, с. 284]*

МА похвала використовується в повсякденному спілкуванні (дружня, інтимна атмосфера) і в офіційних ситуаціях. Приклади (23) та (24) відображають комунікативну ситуацію за участю двох подруг та двох сестер, що передає внутрішньогрупову атмосферу спілкування.

(23) *“Ja“, sagte Asta, die sich des Triumphes der Freundin freute, “so schön hast Du’s noch nie gesungen.” [22, с. 258]*

(24) *Гальшка взяла сорочку і аж ахнула від захоплення, бо була та сорочка легесенька, мов місячний промінь, а така гарна, що очей не відведеш. Гальшка обняла сестру і поцілувала.*

– Яка ж ти добра, сестро! Я б ніколи не зуміла пошити таке диво. [9, с. 217]

Наступні два приклади передають офіційну атмосферу спілкування, зокрема, у (25) реалізується похвала в момент пропозиції щодо місця праці, а в (26) розмова між учителем та ученицею. В обох випадках здійснюється звертання до адресата на “ВиЧ, що свідчить про певний рівень офіційності та дистанцію між співрозмовниками.

(25) *Der Buchhändler sagte: “Ihre Offenherzigkeit gefällt mir, ich will Sie probeweise in meinem Geschäft arbeiten lassen“ [27, с. 8].*

(26) *Мокій. Скажіть, Улю, паляниця.*

Уля. Паляниця.

Мокій. *Так! Вірно! Раз паляниця у вас вийшла, це знак того, що скоро навчитесь мови.* [10, с. 88]

Різні типи ситуацій характеризуються відповідними лексичними, синтаксичними та стилістичними особливостями, відмінними для кожного типу. Тип ситуації беруть до уваги в дослідженні МА похвала як фактор, що впливає на мовленнєву поведінку комунікантів.

Метакомунікативний аспект похвали зумовлений певним каналом зв'язку між комунікантами, де адресант, як згадано вище, перебуває на вищому ніж адресат соціальному щаблі або ж співрозмовники рівні. Цей аспект передбачає використання в похвалі відповідних стратегій та максимум ввічливості, емоційної манери спілкування, а також брак фактичної функції в реалізації досліджуваного явища, оскільки похвала не слугує засобом для створення та підтримання приємної атмосфери спілкування, а лише щирим неконвенційним висловлюванням, що ґрунтується на заслуженому визнанні, і реалізується для покращення настрою адресата. Прослідковується тісний зв'язок метакомунікативного аспекту з інтенційним: за визначеними стратегіями комунікації визначається спосіб реалізації інтенцій мовця.

Центральний мовленнєвоактовий блок, який охоплює денотативний, локутивний та іллокутивний аспекти, а також відповідає планові змісту, планові вираження й актуалізації висловлювання в мовленні, має в похвалі свої особливості. Для досягнення іллокутивної мети використовуються прямі й непрямі засоби. Похвала реалізується в формі експліцитних експресивів або асертивів, а також може відображати зміст директивного повідомлення (стимулу). Прослідковується *поліллокутивність* МА похвала: його провідною іллокутивною функцією вважаємо оцінну, а додатковими: емоційну, інформативну та стимулюючу. Розглянемо такі приклади:

(25) *“Das ist doch prachtvoll, Mensch“, rief ich, “das ist doch ganz toll, das müssen sie doch anerkennend, das ist doch eine Nummer!“*

Jupp löste das Messer gleichgültig aus dem Holz, packte es am Griff und hieb in die Luft. [20, с. 278].

(26) Баронова-Козино. *А не забули ще... Пахнєт сеном над...*

Мазайло. *Пахнєт сеном над лу-ка-мі...*

Баронова-Козино. *Браво! Браво! Браво! Прекрасно!* [10, с. 126]

Схвалюючи нелегкий трюк адресата, мовець стимулює його до подальших видовищ, гідних уваги (25); у прикладі (26) героїня хвалить головного героя за чудову пам'ять, чим імпліцитно стимулює його до запам'ятовування речей, вартих похвали. Про те, що в розглянутих ситуаціях задіяний емоційний компонент особистості мовця, свідчить і оформлення самих МА похвала, зокрема: наявність великої кількості знаків оклику, інтенсифікація (*doch ganz toll*), синтаксичні повтори (*Браво! Браво! Браво!*), експресивного синоніма загальнооцінного прикметника *gut* (*prachtvoll / toll / anerkennend; прекрасно*).

У семантичній структурі МА похвала наявні значення схвалення, на які можуть на шаруватися інші елементи смислу, предикативний компонент, який визначає характер оцінки (знак “плюс” чи “мінус”), а також об'єкт похвали (не завжди). Значення схвалення закладене в семантиці лексем, за допомогою яких переважно формується похвала. Предикативний компонент наявний у всіх МА похвала.

Щодо локутивного аспекту МА похвала, то до граматичних засобів його реалізації належать: окличні речення, повтори, еліipsis, інверсія (приклади (25), (26)), які, головню слугують індикаторами експресивних МА.

У наведеній прагматичній моделі МА похвала варто врахувати також і аспект перлокуції, який у поєднанні з локуцією та іллокуцією формують акт мовленнєвої діяльності. Спектр відповідних реплік МА похвала досить широкий і варіює від вдячності, радісного здивування, мовчання, сумнівів до спростування, незгоди та навіть обурення [11].

Взявши до уваги усі складові МА похвала, її прагматичну структуру можна систематизувати так:

- 1) мовець аналізує та оцінює дії адресата як позитивні;
- 2) після здійсненого аналізу мовець доходить висновку, що адресат заслуговує похвали;
- 3) мовець висловлює позитивно-оцінне висловлювання на адресу адресата, щоб стилювати його до подальших похвальних дій;
- 4) мовець актуалізує МА похвала за допомогою відповідних мовних засобів;
- 5) адресат сприймає або не сприймає згадане позитивно-оцінне висловлювання;
- 6) адресат реагує на висловлювання мовця.

Сформована модель МА похвала дає підстави для висновку, що похвала відноситься до оцінних, полііллокутивних МА, провідною іллокуцією яких є оцінка, а побічними – стимул (спонування), здійснення емоційного впливу та повідомлення.

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С.Бацевич – К. : Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с. 2. Близнаць В. Мовчун / В. Близнаць – К. : Молодь, 1972. – 306 с. 3. Вольф Е. М. Функціональна семантика оцінки / Е. М. Вольф – М. : Наука, 1985. – 228 с. 4. Гюббенет И. В. Основы филологической интерпретации литературно-художественного текста / И. В. Гюббенет – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1991. – 204 с. 5. Дарваш Л. Молоко з кров'ю / Л. Дарваш – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2008. – 272 с. 6. Денисенко Л. Сарабанда банди Сари / Л. Денисенко – К. : Нора-Друк, 2008. – 239 с. 7. Дереш Л. Поклоніння ящірці / Л. Дереш – Харків : Книжковий клуб, 2006. – 173 с. 8. Дяченки М. та С. Долина совісті / М. та С. Дяченки – К. : Гамазин, 2008. – 336 с. 9. Іванчук Р. Вода з каменю / Р. Іванчук – К. : Дніпро, 1988. – 270 с. 10. Куліш М. Маклена Граса / М. Куліш – К. : Школа, 2008. – 325 с. 11. Клочко Л. И. Высказывания похвалы в коммуникативно-деятельностной парадигме общения (на материале англ. яз.): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Сумы, 2003. – 193 с. 12. Колшанский Г. В. Контекстная семантика / Г. В. Колшанский – М. : Наука, 1980. – 150 с. 13. Малик В. Таємний посол / В. Малик. – К. : Дніпро, 1986. – 439 с. 14. М'ястківський А. Жито на камені / А. М'ястківський – К. : Дніпро, 1986. – 379 с. 15. Франко І. Украдене щастя // П'єси / І.Франко – Л. : Каменярь, 1978. – С. 119–178. 16. Христенко І. Настуся / І. Христенко – К. : Веселка, 1986. – 151 с. 17. Петренко А. Д. Социофонетическая вариативность современного немецкого языка в Германии / А.Д. Петренко – К.: Рідна мова, 1998. – 255 с. 18. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматики предложения: английские вопросительные предложения 16-20 вв. / И. С. Шевченко – Харьков : Константа, 1998. – 168 с. 19. Berndorf, J. Eifel-Wasser / J. Berndorf – Dortmund: Grafit, 2001 – 316 S. 20. Böll, H. Und sagte kein einziges Wort / H. Böll – Moskau: Verlag für fremdsprachige Literatur, 1963. – 310 S. 21. Feuchtwanger, L. Narrenweißheit / L. Feuchtwanger – Berlin u. Weimar: Aufbau-Verlag, 1972. – 463 S. 22. Fontane, Th. Unwiederbringlich / Th. Fontane. – Stuttgart: Reclam, 1971. – 263 S. 23. Guggenheim, K. Wir waren unser vier / K. Guggenheim – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1990. – 215 S. 24. Mann T. Buddenbroocks. Verfall einer Familie [Електронний ресурс] / T. Mann. – Режим доступу: <http://>

freebook.de/ebook/155/buddenbrooks/pdf (03.04.2012) 25. Remarque E. M. *Drei Kameraden* / E. M. Remarque. – Köln: Kiepenheuer und Witsch, 2002. – 383 S. 26. Searle J. R. *Speech Acts* / J. R. Searle– Cambridge: Cambridge University Press, 1969. – 306 p. 27. Walser R. *Geschwister Tanner* / R. Walser. – Zürich: Suhrkamp, 1983. – 330 S. 28. Wellershoff D. *Der Liebeswunsch* / D. Wellershoff. – München: btb-Verlag, 2002. – 303 S. 29. Zuckmayer C. *Vermonter Roman* / C. Zuckmayer. – Frankfurt am Main: Fischer Verlag, 1996. – 201 S.

**ПРАГМАТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА РЕЧЕВОГО АКТА
ПОХВАЛА В НЕМЕЦКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ**

Наталія Паламар

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1 Львов, 79000, Украина
e-mail: natalja.palamar@gmail.com*

Проанализирована прагматическая структура речевого акта похвала на материале немецкого и украинского языков. Выделены составные части речевого акта похвала и описаны его главные характеристики.

Ключевые слова: речевой акт похвала, прагматическая структура речевого акта, экспрессивный речевой акт, полииллокутивный речевой акт.

**THE PRAGMATIC STRUCTURE OF PRAISE
AS A SPEECH ACT IN GERMAN AND UKRAINIAN**

Nataliya Palamar

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: natalja.palamar@gmail.com*

This article analyses the pragmatic structure of praise as a speech act in the discourse of the present-day German and Ukrainian fiction. The constituting parts of praise as a speech act are singled out and its major features are described.

Keywords: praise, pragmatic structure of a speech act, expressive speech acts, poly-illocutionary speech acts.

Стаття надійшла до редколегії
21.01.2012 р.

Статтю прийнято до друку
12.06.2012 р.